

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/162355>

Please be advised that this information was generated on 2019-09-16 and may be subject to change.

Twee vrienden: jij en ik?

Twee pronomina en de scheiding tussen het Zuidnederfrankisch en het Kleverlands

Frens Bakker

Centre for Language Studies, Radboud Universiteit Nijmegen

Roeland van Hout

Centre for Language Studies, Radboud Universiteit Nijmegen

1. Inleiding

In Nederlands Noord-Limburg gaan de zuidelijke ('Zuidnederfrankische') dialecten over in de meer noordelijke ('Kleverlandse') en deze scheiding loopt door in Duitsland. Al ruim een eeuw beschouwen Duitse dialectologen de Uerdinger lijn, de *ik-ich-* en *ook-auch-*isoglosse, als de belangrijkste scheidslijn tussen de dialecten in het Nederrijnland. Ook aan Nederlandse kant wordt deze isoglosse als de belangrijkste scheidslijn gezien (zie Keulen 2009). In het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten* (WLD), waarvan Luk Draye jarenlang de projectleider aan Leuvense kant was, is nog een extra groep onderscheiden, nl. een gebiedje dat Zuidnederfrankische kenmerken bevat: het 'Mich-kwartier'. In het WLD hebben deze dialecten de naam Zuid-Gelders Limburgs gekregen en in de verantwoording in het WLD zelf vormen ze een hoofddialectgroep, tussen het Kleverlands en het Oostlimburgs (zie Kruijssen 2001). In het boek *Riek van Klank* vormt het Mich-kwartier een subcategorie van het Kleverlands (Keulen e.a. 2007). In Nederland wordt de Uerdinger lijn als de zuidgrens gezien van de Kleverlandse dialecten, zo kan worden vastgesteld. De *mij-mich-*isoglosse bakent een overgangsgebied af tussen de twee grotere dialectgroepen, het Kleverlands in het noorden en het Zuidnederfrankisch in het zuiden.

Van Hout (2006) acht in Noord-Limburg de *gij-du-*grens evenwel van groter gewicht dan de Uerdinger lijn. Ook hier gaat het om een scheidslijn op grond van een pronominale isoglosse, maar deze isoglosse heeft ook nog morfo-syntactische gevolgen, omdat *gij* en *du* eigen werkwoordsvormen hebben, vgl. [du. paks] en [je.j pakt] (jij pakt). Bovendien wordt de *du-*werkwoordsuitgang *-s* aan vraag- en voegwoorden gehecht. Dat levert een aanzienlijker ingrijpende pakket aan verschillen op dan de Uerdinger lijn.

Het is opvallend dat pronomina, en dan nog wel van de eerste en tweede persoon, andere vormen hebben in zo'n klein gebied. Dat kan alleen verklaard worden vanuit het bestaan van twee pronominale systemen die zich in het verleden ontwikkeld

hebben en die blijkbaar in ons onderzoeksgebied met elkaar concurreren. Daarop gaan we in deze bijdrage verder niet dieper in. We richten ons op de representanten van de pronomina van de eerste en tweede persoon enkelvoud.

We willen daarbij ons onderzoeksgebied niet tot Nederlands Limburg beperken, maar ook onderzoeken hoe de dialectgrenzen doorlopen aan Duitse kant. Uit de literatuur is bekend dat de Uerdinger lijn in een vloeiende verbinding doorloopt in Duitsland (zie kaart 1), zoals de meeste oude dialectgrenzen dat doen. Dat past in het beeld van de oudere taallaag van de dialecten die pas later onder de paraplu of het juk van twee verschillende standaardtalen terecht zijn gekomen, het Duits en het Nederlands dus. We willen onderzoeken of de rijksgrens misschien voor bepaalde pronominale vormen (en dat geldt dus niet voor *mich-mij*) een taalgrens is geworden, met breuklijnen langs de rijksgrens. Daarvoor zouden we moeten kijken naar de dialecten in de belendende strook in Duitsland.

Welke dialectgegevens zijn daarvoor beschikbaar? In het verleden zijn er geen omvangrijke grensoverschrijdende dialectenquêtes geweest. In Duitsland komen de oudste gegevens in ons onderzoeksgebied van onderzoek door de dialectoloog Georg Wenker. Hij heeft zijn *Wenker-Sätze* in 1879 en 1880 samengesteld. Die heeft hij in de plaatselijke dialecten (en talen) in het hele toenmalige Duitse Rijk laten vertalen. In onze Nederrijnse plaatsen zijn die in de jaren 1884-1885 vertaald. Deze plaatsen zijn opgesomd in tabel 1, opgedeeld naar de drie eerder besproken dialectgebieden. Al eerder, in 1876 had Wenker een lijst met zinnen opgesteld die bekend staat als de *Rheinische Sätze*. Deze zinnen zijn, zoals de naam al zegt, gebruikt voor een dialectenquête in het Rijnland. Van deze *Rheinische Sätze* hebben we eveneens gebruik gemaakt, voor zover ze in de dialecten van onze Nederrijnse plaatsen zijn vertaald. Achter deze plaatsen staat een asterisk in tabel 1. Van deze plaatsen hebben we dus vertalingen van zowel de *Wenker-Sätze* (vertaald in 1884-1885) als de *Rheinische Sätze* (vertaald in 1877) (zie *Wenker-Sätze* digitaal). De *Wenker-Sätze* zijn ook aan Nederlandse kant vertaald, al was dat ruim 50 jaar later (Amsterdamse vragenlijst 1934, nummer 3). Om de tijdkloof te overbruggen hebben we aan Nederlandse kant ook geput uit de Enquête-Willems (1885) (zie Enquête-Willems digitaal) en de Enquête Schrijnen-Van Ginneken-Verbeeten (1914) (zie Kruijzen 2006). We hebben aan Nederlandse kant de dialecten genomen vanaf de Nederlandse plaats Afferden (onmiskenbaar Kleverlands) tot en met de Nederlandse plaats Kessel¹ (onmiskenbaar Zuidnederfrankisch), met de belendende strook aan Duitse kant. Alle plaatsen zijn te vinden in tabel 1.

¹ Afferden (gemeente Bergen) in Noord-Limburg tussen Gennep en Venray, niet te verwarren met Afferden in Gelderland. Kessel (gemeente Peel en Maas) in Noord-Limburg zuidwestelijk van Venlo, niet te verwarren met het Nederrijnse Kessel bij Goch.

Kleverlands	
Afferden (L191) Bergen (L192) Merselo (L209) Venray (L210) Leunen (L211) Wanssum (L214) L214a (Geijsteren) Well (L213) Oirlo (L216) Oostrum (L216a) Horst (246) Broekhuizen (L247) Lottum (248) Sevenum (L266) Meijel (L265p) ²	Hülm Weeze (Wees) * Wemb * Kevelaer Twisteden * Lüllingen Wetten * Berendonk
Mich-gebied	
Grubbenvorst (L249) Arcen (L250) Velden (L268) Blerick (L269) Venlo (L271)	Walbeck * Veert Auwel-Holt Straelen * Niederdorf (Neerdorp) Herongen (Herungen) Harzbeck
Zuidnederfrankisch	
Tegelen (L270) Panningen (L290) Helden (L291) Baarlo (L295) Belfeld (L297) Kessel (L298)	Leuth Hinsbeck * Kaldenkirchen (Kaldenkerken) * Leutherheide *

Tabel 1: De dialectvertalingen van de *Wenker-Sätze* (1884-1885) uit genoemde plaatsen zijn als bron gebruikt. De (dialecten van genoemde) plaatsen zijn ingedeeld volgens de gangbare indeling. Links staan de Nederlandse en rechts de Duitse plaatsen. De asterisk duidt de plaatsen aan die mee hebben gedaan aan de *Rheinische Sätze* (1877). Ook deze gegevens hebben we als bron gebruikt.

² Op de kaarten hebben we steeds Meijel opgenomen, omdat deze plaats nog in Limburg ligt. De pronominale kaarten maken al duidelijk is dat het Meijels niet tot de Limburgse dialecten behoort. Dat laatste wordt uitgebreid toegelicht in Bakker & van Hout (2014). Meijel is dialectologisch gezien een buitenbeentje.

Kaart 1: Onderzoeksgebied met de plaatsen waar de Wenker-zinnen in het plaatselijke dialect zijn omgezet (de dikkere zwarte lijn is de rijksgrens tussen Duitsland en Nederland; de stippellijn is de Uerdinger lijn)

2. Pronominale vormen

Tabel 2 geeft een overzicht van de varianten die onderscheiden kunnen worden in het onderzoeksgebied voor de eerste en tweede persoon enkelvoud, uitgesplitst naar noord en zuid.

	<i>subject</i>		<i>object</i>	
1e pers. ev.				
<i>Noord</i>	ɪk	-	me.j	mɪj
<i>Zuid</i>	ɪç	ɪç	mɪç	mɪç
2e pers. ev.				
<i>Noord</i>	je.j	-	uw	u.w, ɔw, uw
<i>Zuid</i>	du.	du.w; diç, diç	dɪj, dɪç	dɪç

Tabel 2: Noord-zuidindeling van de pronominale varianten in het onderzoeksgebied (merk op dat de subjectsvormen *diç*, *diç* oorspronkelijk objectvormen waren)

2.1. Eerste persoon enkelvoud

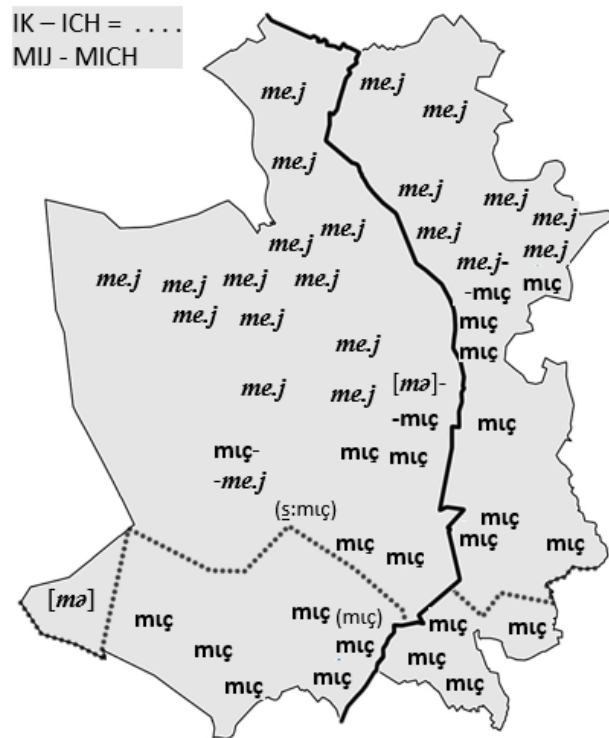
ik - ich

Deze isoglosse vormt de noordelijke grens van de verschuiving van de woordvormen *ik* naar *ich* en *ook* naar *auch*. De verschoven vormen *ich* en *auch* hebben zich losgemaakt van de Benrather lijn en zijn noordwaarts verschoven, maar het zijn geen klankverschuivingen.³ De Uerdinger lijn is uitverkoren om als noordgrens van het Zuidnederfrankisch te dienen, misschien wel vooral omdat deze woordgrens onbedoeld bijdraagt aan het fraaie beeld van de Rijnlandse waaier met uitwaaierende isofonen. In ons onderzoeksgebied vertoont de Uerdinger lijn een gelijkmatig verloop. De rijksgrens heeft niet tot een breuk geleid. Sinds de dialecten zijn opgetekend, hebben zich geen verschuivingen voorgedaan.⁴ Alleen een vroeg negentiende-eeuwse kopie van een Tegelse tekst uit 1806 zaait enige twijfel.⁵

³ Goossens (1994:16) citeert Leenen: [De Urdinger lijn is] “geen klankverschuivingsgrens. Het is de grens van het voorkomen van de Hoogduitse voornaamwoordelijke vormen in Nederlands en Hoogduits gebied. Als er onder zijn die door klankverschuiving getekend zijn, dan is dat toevallig en secundair. De Urdinger lijn is geen isofoon, maar een isomorf of isolex. Zij scheidt geen klankverschillen, maar vorm- (of woord)verschillen S. 126.”

⁴ Rond 2005 heeft Bakker Tegelenaren gehoord wier dialect geheel was vervenloost, op [ɪç] en [ɔuç] na. Blijkbaar een taai verschijnsel.

⁵ Zie Bakker & Kruijsen (2007:217). De Tegelse tekst uit 1806 laat vijf keer *ik*, één keer *ick* en één keer *ich* zien. Dat het om een eigentijdse kopie gaat, maant tot voorzichtigheid. Het voorkomen van het noordelijke [uw] in plaats van een zuidelijk [ø.R] dat in Tegelen niet is opgetekend, laat zien dat het Tegels toen iets meer noordelijker vormen kende dan nu. Dus misschien bestonden [ɪk] en [ɪç] toen daadwerkelijk naast elkaar.

Kaart 2: Geografische verspreiding van de varianten van *mij*

mij – *mich* (zie kaart 2)

Mich stamt uit het Ripuarisch, waar het alleen de accusatiefvorm is. In ons onderzoeksgebied wordt het ook voor de datief gebruikt (Goossens 1994:30). In het Zuidnederfrankisch was *mī* (en/of *mik*) zowel datief als accusatief. *Mī* heeft zich in het Kleverlands conform de *ī* in auslaut tot [e.j] ontwikkeld. De uit het Ripuarisch stammende accusatiefvorm [mɪç] heeft de oorspronkelijke vorm verdrongen, maar heeft de dubbelfunctie (zowel datief als accusatief) van *mī* overgenomen. [mɪç] is de naamgever van het Mich-kwartier. In ons onderzoeksgebied heeft Venlo al in 1807 *mich*. Sinds de enquêtes van Willems en Wenker zijn er aan beide zijden van de rijksgrens aanwijzingen dat de *mij-mich*-grens noordwaarts is verschoven.

Aan Nederlandse kant heeft Sevenum in de 20ste eeuw [me.j] (soms verkort tot [mij]) definitief vervangen door [mɪç].⁶ De Willems-lijst van Arcen noemt *mich* als

⁶ Omdat de Sevenumse SGV-lijst (1914) enkel 'meej' noemt, is Sevenum niet bij het Mich-kwartier ingedeeld. De Sevenumse Willems-lijst (1887?) noemt zowel *mi(-)j* als *mich*: blz. 18: vergeet-mij-niet: *vergāēētmeniēt*; blz. 44: ik kam mij *ik kēim mij*; blz. 47: *mij me mich* (ook wel *mi-j*), mijns mijner va *mij (mich)*, te mijnent *bi mij (i-j)*. Beide vormen bestonden dus eind 19de eeuw al naast elkaar. Het *Sevenums Woordenboek* (2010:226, 234) noemt *meej* en *mi-j* verouderd.

beklemtoonde en *me* als onbeklemtoonde vorm.⁷ Dit is een duidelijke aanwijzing dat Arcen en Sevenum eertijds niet tot het Mich-kwartier behoorden.

De oudste tekst in het ‘moderne’ Venloos dateert uit 1807. Vanaf die tijd is hier enkel *mich* als beklemtoonde en onbeklemtoonde vorm genoteerd. Maar de ook nu nog gebruikte uitdrukking [mə dʏŋk] (*mij dunkt*) verradt een oorspronkelijk *[me.j] in een tijd toen *mich* nog met de Uerdinger lijn samenviel.⁸ Het is onwaarschijnlijk dat het om een gereduceerde vorm van [mɪç] gaat, want die vorm bestaat verder niet in het Venloos. Bovendien is in Midden-Limburg *mij dunkt* in het dialect [mɪç tʏŋk].⁹

Aan Duitse kant zien we in ons onderzoeksgebied een kleine verschuiving tussen Wenker (omstreeks 1880) en Hanenberg (1915): Lüllingen verruult [me.j] voor [mɪç]. Buiten ons onderzoeksgebied zien we zo'n verschuiving overigens ook in bv. het Nederrijnse Rheinberg: 1806 *me*, in de *Rheinische Sätze* 42 *mei*, in de *Wenkers-Sätze* 40 *me* en *meh*, maar in het Rheinberger Wörterbuch (Horster 1996) enkel *mech*.

mijn (possessief)

In het hele onderzoeksgebied is het kernwoord, de vrouwelijke vorm, overal [min]. Eventuele kwaliteitsverschillen zijn in de gebruikte spellingen meestal niet duidelijk gemarkeerd.¹⁰

2.2. Tweede persoon enkelvoud

gij – *du* (zie kaart 3)

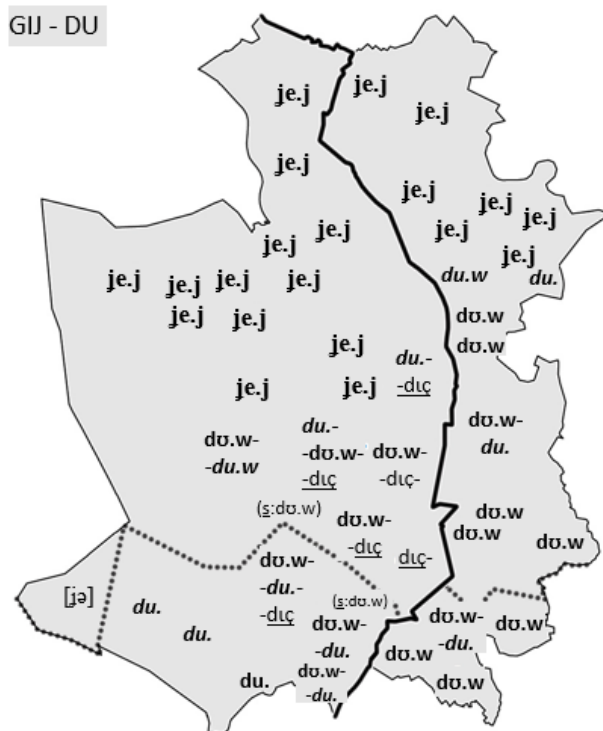
Dat het oude type *du* met bijbehorende werkwoordsmorfologie in het grootste deel van het Nederlandse taalgebied is verdrongen door *gij* met een eigen werkwoordsmorfologie, is algemeen aanvaard. Dit *gij*-gebied reikt tot in Noord-Limburg en de noordelijke Nederrijn.

⁷ Uit de Arcense Willems-lijst (1887?): blz. 18: vergeet-mij-niet *id.* (onduidelijk, want het is onwaarschijnlijk dat de Arcense versie precies gelijk was); blz. 44: ik kam me *ik keim mich*; blz. 47: mijns, mijner *và mich*; mij me *mich me* (!); te mijnent *béi mich*.

⁸ In de Venlose lijst van de Enquête-Willems (1887) staat enkel: *det dunk mich, det dach mig, wât dach dig*. In de Arcense lijst ontbreekt het persoonlijke voornaamwoord. In de Heldense lijst (Oost-Limburgs) staat zoals verwacht enkel [mɪç]: *mich dunkt* en *mich dôcht*.

⁹ [mɪç tʏŋk] stamt uit het *Mofers Waordeboek* (Bakkes 2007), het woordenboek van het Midden-Limburgse Montfort. De tot [t] geassimileerde d duidt op een hoge ouderdom van [mɪç]. Bovendien vertelde woordenboekmaker dr. Pierre Bakkes ons dat *[mə] ook in uitdrukkingen in het Monforts volledig onbekend is.

¹⁰ De mannelijke vorm is doorgaan [minə], de onzijdige doorgaans [mi].

Kaart 3: Geografische verspreiding van de varianten van *jij*

Frings (1916) is van mening dat dit *gij*-gebied vroeger nog zuidelijker was doorgedrongen, tot in het gebied tussen de Uerdinger en Benrather lijn. Daarna zouden – volgens Frings – *du* en bijbehorende naamvals- en werkwoordsvormen weer delen op het *gij*-gebied hebben heroverd. Als bewijs voert hij de eenheidsvorm *dich* (object plus datief i.p.v. *dir* en *dich* aan) en de gebiedende wijs enkelvoud [dot] (*doe!*) in een klein gebiedje met Kaldenkerken als middelpunt, als relictten uit een *gij*-tijdperk (Frings 1916:187). Het woordtype *dij* in een klein deel van de Nederrijn, als objectvorm van *du*, beschouwt hij als een vorm ontstaan naar analogie van *mij*.

Pieter Goossens (1969) stelt dat er geen sprake is van herovering van *du*-vormen op *gij*-vormen. De oude objectsvorm werd Ripuarisch: *dij* (dat zowel voor de datief als accusatief dienst deed) werd verdrongen door *dich*. Terwijl Frings de gebiedende wijs enkelvoud [dot] (*doe!*) – oorspronkelijk een meervoudsvorm – als relict van een exclusief *gij*-tijdperk ziet, beschouwt Pieter Goossens [dot] als een dwaalgast uit het noorden die bij de botsing van zuidelijke en noordelijke vormen toevallig zuidwaarts is opgerukt.

Met de *du*-vormen zijn ook de bijbehorende werkwoordsvormen verdwenen, waaronder vrij geïsoleerde vormen als [du. bis] (*jij bent*) en [du. steis] (*jij staat*). Een

du dat het verloren gebied weer zou hebben heroverd zou allerlei vreemde tussenvormen hebben opgeleverd zoals *[du. buns] of *[du. stɔ:ns], maar dergelijke vormen komen niet voor. Wij sluiten ons aan bij de zienswijze van Pieter Goossens. De *gij*-vormen hebben de *du*-vormen verdrongen. Als restant zijn de *du*-uitroepen in het Kleverlands gebleven (zie Goossens 1993:108, kaartje). Bovendien sluit deze interpretatie aan bij de vormen van de gebiedende wijs van de andere *mi*-verba. Voorbeelden uit Venlo en Arcen (zie tabel 3) tonen aan dat de gebiedende wijs enkelvoud afgeleid van de 2de persoon meervoud o.v.t. een zeldzaamheid is. In het Venloos is alleen [dɔ.t] bekend. In het Arcens zijn alle gebiedende wijs enkelvoudsvormen afgeleid van de *ik*-vorm.

Nederlands	Venloos	geb. wijs	geb. wijs	Arcens	geb. wijs	geb. wijs
		enkelvoud	meervoud		enkelvoud	meervoud
Doen	[dɔ.n]	[dɔ.t]	[dot]	[dɔ.n]	[dɔ.j]*	[dot]
Slaan	[slɔ.n]	[slɔ.n]*	[slɔt]	[slɔ.n]	[slɔ.j]*	[slɔ:jt]
Staan	[stɔ.n]	[stɔŋk]	[stɔt]	[stɔ.n]	[stɔ.j]*	[stɔ:jt]
Gaan	[jɔ.n]	[jɔŋk]	[jɔt]	[jɔ.n]	[jɔ.j]*	[jɔ:t]
Zien	[ze.n]	[zy.ç]†	[ze.t]	[ze.n]	[ze.j]*	[zit]
Zijn	[zi.n]	[bɪn]*	[zit]	[zi.n]	[bɪn]*	[zit]

Tabel 3: Gebiedende wijs van *mi*-verba in het Venloos en Arcens

* stemt overeen met de eerste persoon enkelvoud o.t.t.

† verouderd: nu meestal [ki.k] ('kijk'), [œyç] ('oog') of soms [zy.s] ('zie', tevens tweede persoon enkelvoud o.t.t., waarvan deze gebiedende wijs-vorm stamt).

Onze conclusie is dat het huidige *gij*-gebied de uiterste verbreiding van *gij* laat zien. Goossens (1994:40) houdt er op basis van Hanenberg (1914) voorzichtig rekening mee dat sinds de Wenker-enquête *du* terrein op *gij* heeft heroverd in ons onderzoeksgebied, nl. in Kevelaer, Twisteden, Wetten en Berendonk.¹¹ Merkwaardig is dat deze plaatsen volgens Hanenberg wél zouden hebben vastgehouden aan de objects- en possessieve vorm [ɔw]. Navraag bij dr. Georg Cornelissen van het Amt für Rheinische Landeskunde leert dat Hanenberg het bij het verkeerde eind had. Hij verwijst naar Meyer (1974) met daarin teksten uit Wetten die enkel *gej* als tweede persoon enkelvoud laten zien.¹²

¹¹ Wij vinden bij Hanenberg echter niet vermeld dat Kevelaer *du* als normale vorm zou hebben gehad.

¹² De schrijvers van de gedichtjes in het dialect van Wetten zijn geboren in 1893 en 1897.

Gij is in Noord-Limburg zuidelijker doorgedrongen dan aan de Nederrijn. Dat geldt vooral voor het gebied ten westen van de Maas. Indirect zijn er aanwijzingen dat *gij* betrekkelijk recent *du* uit het gebied van Horst, Lottum en Broekhuizen(vorst) heeft verdrongen. Hier duidt *gij* zowel *jij* als *jullie* aan. Maar noordelijker heeft een nieuwe differentiatie plaatsgevonden: vanuit het noorden is het type *gijlieden* gekomen als meervoudsvorm (cf. *jullie* in het Nederlands), waardoor *gij* exclusief enkelvoudsvorm werd. Wat opvalt, is dat de zuidgrens van *gijlieden* tussen Peel en Maas precies in het verlengde ligt van de *gij-du*-grens ten oosten van de Maas, vanaf Arcen oostwaarts. Dit duidt erop dat *gijlieden* zich in het toenmalige *gij*-gebied heeft verspreid. De zone van Horst, Lottum, Broekhuizen(vorst) en Castenray moet toen nog *du* hebben gekend, waardoor er geen behoefte was aan *gijlieden*. Alleen in Castenray (Venrayse uitstraling?) is *gijlieden* doorgedrongen, maar zonder het meervouds-*gij* te verdringen. Terwijl hier *du* het veld moest ruimen, hield Venlo eraan vast. Met die ruggensteun konden Arcen, Grubbenvorst en Sevenum *du* handhaven, maar het oude *dij* moest plaatsmaken voor het zuidelijke *dich*, nadat dit ook Venlo had veroverd (zie hieronder).

jij in uitroepen

Buiten (boven) het *du*-gebied hebben *du*-vormen zich in uitroepen gehandhaafd. Afgaande op de enquêtes Willems en SGV (alleen aan Nederlandse kant) en de Wenker-zinnen (aan weerszijden van de grens), lijkt [du.] als uitroep zich aan Duitse kant iets beter te hebben gehandhaafd in het *gij*-gebied. In Noord-Limburg enkel in 2 (Venray, Well) van de 14 plaatsen en aan de Nederrijn in 4 (plaatsen Hülme, Kevelaer, Kevelaer en Wetten) van de 7 plaatsen. Enige voorzichtigheid is op zijn plaats, omdat Goossens (1993:42) in ons Nederlandse *gij*-gebied 4 keer het type *du* als uitroep heeft genoteerd.

[du.(w)] – [dʊ.w] (zie kaart 3)

Beide vormen vallen deels samen, maar [du.] overheerst duidelijk aan de grens met het *gij*-gebied. Dit zal de oudste vorm zijn, want ook in het *gij*-gebied zijn alle *du*-uitroepen [du.(w)]. Dat geldt ook voor Venlo, dat later in de 19de eeuw [du.] heeft vervangen door de voorwerpvorm [dɪç]. De zeer sporadisch opgetekende oude onderwerpsvorm was in Venlo [du.]. Goossens (1994:16) noemt [dʊ.w] – met [ʊ.w] als een diftongering van [u.] – in Noord-Limburg een uitloper van een groter [dʊ.w]-gebied in de Nederrijn dat zich tot oostelijk van de Rijn uitstrekt. In ons gebied zien we een (nieuwer) gebied met [dʊ.w] dat wordt omzoomd door de oudere vorm [du.], dat soms nog naast [dʊ.w] voorkomt. Lüllingen en Sevenum kennen (ook) de mengvorm [du.w].

dich (zie kaart 3)

In Noord-Limburg hebben de oude onderwerpvorm van het type *du*, [du.(w)] en [dɔ.w] concurrentie gekregen van de objectvormen [dɪç] en [diç]. Goossens (1994:44) verklaart die uit de afzwakking van de volle vorm tot [də], waarna er behoefte ontstond aan een nieuwe nadrukkelijke vorm, waarvoor de objectsvorm werd genomen. Hij wijst erop dat het onbeklemtoonde [də] vaker in het gebied met [diç] als onderwerpvorm is opgetekend dan in het gebied met [du.] als onderwerpvorm. Van Hout (2006) wijst op het voorkomen van deze objectsvorm als subject in andere Limburgse steden (Roermond, Sittard, Maastricht).

In tegenstelling tot de Nederrijn kon de oude *du*-vorm niet steunen op een voorbeeld uit de eigen standaardtaal en aldus ontstond deze verschuiving van objectsvorm naar subjectsvorm alleen aan Nederlandse kant. De voorbeelden doen vermoeden dat [dɪç] als onderwerpvorm in Noord-Limburg zijn zegetocht in Venlo is begonnen.¹³ Hier, maar ook in de SGV-enquête en in de Enquête-Willems vinden we in gewoon spraakgebruik enkel [dɪç]. Pas als we teruggaan tot halverwege de 19de eeuw, vinden we sporadisch een Venloos *doe* [du.] en een (geassimileerd) *toe* [tu.] (Bakker & Kruijzen 2007:153). In Velden en Blerick vinden we [dɪç], maar in uitroepen is nog [dɔ.w] opgetekend.

jou: u – dij, dich (zie kaart 4)

Het gij-gebied heeft u als objectsvorm, het du-gebied dich en dij.

- u [ɔw/ɔw/ɔ.w/uw]

Als echo van het oorspronkelijk [u.] vinden we enkel in Merselo nog één keer de mengvorm [uw]. Deze vorm vinden we niet aan de Duitse kant van ons onderzoeksgebied. Verder is de [u.] gediftonggeerd tot [ɔw] (waarbij de kwaliteit en de kwantiteit van de [ɔ] wat kan variëren).

- dij [de.j][dɪj]

In Lüllingen is bij Wenker naast [dɪç] één keer het onbeklemtoonde *de* [də] opgetekend. Alleen in Sevenum is de volle vorm van het woordtype dij naast dich vanaf de Enquête-Willems nog opgetekend. Noordelijk van Sevenum was dij met du verdwenen en uit het zuiden en oosten rukten *dich* en *mich* op. Vanaf de negentiende eeuw moeten [de.j] en [dɪj] met *dich* concurreren. Zoals gezegd moest ten gevolge daarvan ook [me.j] (dat noordelijk van Sevenum ook vandaag nog het enige type is) de concurrentie van *mich* dulden. Uiteindelijk zijn [me.j] en [mɪj] met [de.j] en [dɪj] in de tweede helft van de twintigste eeuw uit Sevenum

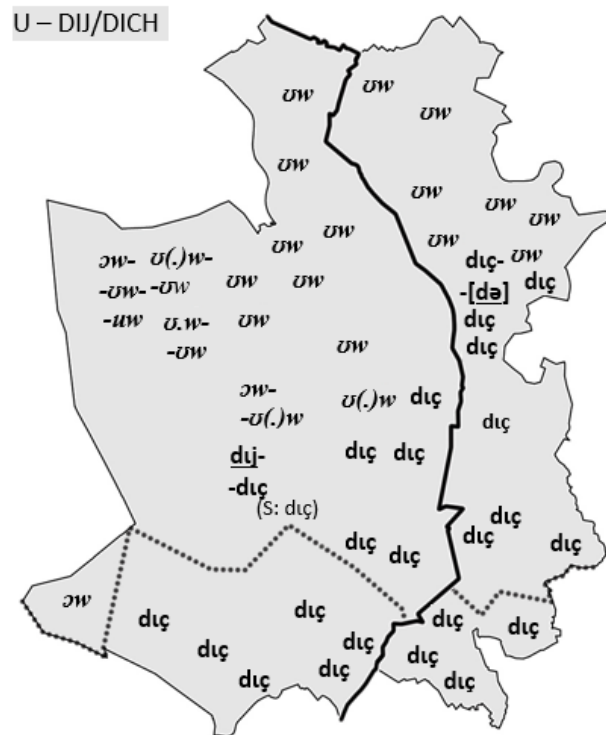
¹³ “Die Neuerung scheint von Venlo ausgegangen zu sein; das kleine dich-Gebiet bei Venlo hängt offenbar nicht mit dem größeren südwestlichen dich-Areal zusammen. Insofern dich hier nicht eine selbständige Neuerung ist, muß Venlo es in Subjektfunktionen aus Maastricht (und Weert F1,7?) übernommen haben.” (Goossens 1994:44-45)

verdwenen.¹⁴ De in Noord-Limburg verdwenen vormen [de.j] en [dij] hebben zich in het Nederrijnland, noordoostelijk van ons gebied wél nog weten te handhaven.

Op grond [de.j] en [dij] in Sevenum, [də] in Lüllingen en *dij* elders aan de Nederrijn (buiten ons onderzoeksgebied), concluderen wij dat in ons onderzoeksgebied (boven de Uerdinger lijn) het type *dich* het type *dij* heeft vervangen.

- dich [dɪç],[dɪç]

Een eventueel kwaliteitsverschil tussen [dɪç] en [dɪç] (enkel in Arcen) in Noord-Limburg is vanwege de Duitse spelling aan de Nederrijn niet te onderscheiden. Zoals gezegd heeft *dich* in Sevenum *dij* afgelost. Buiten ons onderzoeksgebied zien we die ontwikkeling ook in het Nederrijnland, bijvoorbeeld in Rheinberg.¹⁵

Kaart 4: Geografische verspreiding van de varianten van jou.

¹⁴ Ook Pieter Goossens (1969) gaat hiervan uit met dien verstande dat hij op grond van een foute opgave in de Enquête-Willems aanneemt dat de voorwerpvorm in Sevenum eertijds [din] was. De invuller heeft per ongeluk het bezittelijk voornaamwoord ingevuld.

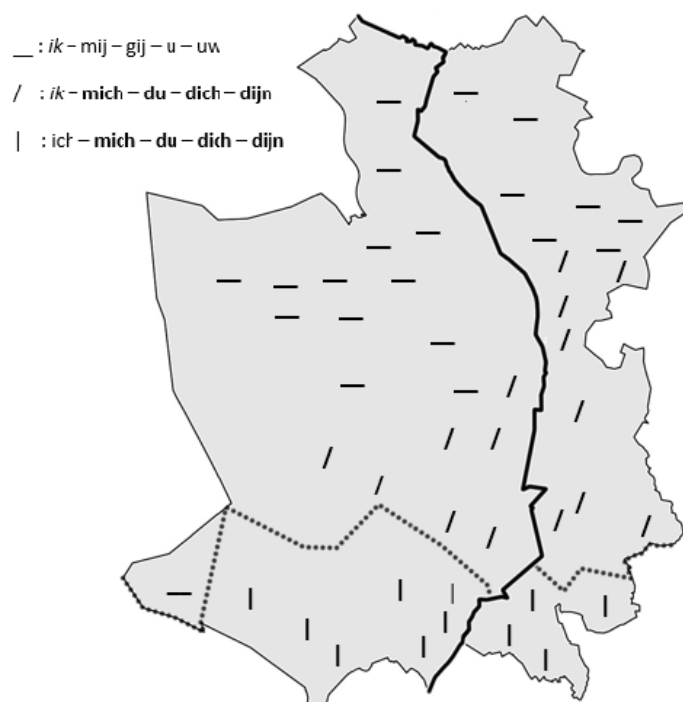
¹⁵ In 1806: *de* (zie Bakker & Kruijsen 2007:132, vers 31), 1876/77: *dei* (*Rheinische Sätze* zin 16), 1884/1885: onbeklemd *de* (*Wenker-Sätze*, zin 11, 14 en 39), maar 1996: enkel *dech* (*Rheinberger Wörterbuch*, Horster 1996:113).

jouw: uw [ɔw][uw][ɔw] – dijn [din]

Zoals verwacht valt in de grens van het type *uw* geheel met die van *gij* (enkelvoud) samen en *dijn* met die van *du*. *Uw* is in alle *gij*-plaatsen opgetekend als [ɔw]. Aan de Nederlandse kant is alleen in Merselo en Horst tevens de variant [ɔw] opgetekend. In Merselo is ook nog [uw] geboekstaafd. Mede vanwege de perifere ligging van Merselo is niet uitgesloten dat het hier gaat om een mengvorm van een oorspronkelijk *[u.] en de diftongering [ɔw].

In ons hele *du*-gebied is het kernwoord, de vrouwelijke vorm, overal [din]. Eventuele kwaliteitsverschillen zijn in de gebruikte spellingen meestal niet duidelijk gemarkeerd.¹⁶

Een overzicht van de verdeling van alle vormen van de eerste en tweede persoon enkelvoud verdeeld in drie gebieden biedt kaartje 5.

Kaart 5: Geografische verspreiding van de drie patronen van de woordtypen *ik – mij – jij – jou – jouw* per plaats.

¹⁶ De mannelijke vorm is doorgaans [dinə], de onzijdige was doorgaans [di].

3 Conclusies

We kunnen de hoofdconclusies per paar van vormen die elk een isoglossische vormen als volgt samenvatten:

- ik – ich* De Uerdinger lijn is stabiel gebleven, vanaf de oudste dialectenquêtes (Willems 1885, *Rheinische Sätze* 1879, *Wenker-Sätze* 1884-1885).
- mij – mich* *Mich* is verder dan de Uerdinger lijn vanuit het zuiden noordwaarts getrokken. In Sevenum en in Lüllingen zien we dat *mij* wordt verdrongen door *mich*. Een echo van *mij* vinden we in het onbeklemtoonde Arcense *me* (in de Enquête-Willems) en wellicht ook in de Venlose uitdrukking *me dunk*. *Mich* valt samen met de *gij-du*-grens.
- gij – du* *Gij* heeft *du* verdrongen, vanuit het noorden. Aan Nederlandse kant is *gij* zuidelijker doorgedrongen dan aan Duitse kant. De grens is vanaf de oudste dialectenquête (Willems 1885, *Rheinische Sätze* 1879, *Wenker-Sätze* 1884-1885) stabiel.
- u – dich (dij)* Deze grens valt volledig samen met de *gij-du*-grens. Ook deze is dus zeer stabiel. We zien geen verschuiving tussen deze hoofdvormen. In het zuiden zien we de concurrentie tussen het oude *dij* en het vanuit het zuiden oprukkende *dich* in Sevenum en indirect ook in Lüllingen, waar nog de onbeklemtoonde vorm *de* is opgetekend.
- uw – dijn* Ook deze grens valt volledig samen met de *gij-du*-grens en is dus ook zeer stabiel.

De Uerdinger lijn staat alleen, maar de *gij-du*-isoglossische heeft gezelschap gekregen van de *mij-mich*-grens, de *u-dich(dij)*-grens en de *uw-dijn*-grens. De pronomina *jij* en *ik* (als objectsvorm) zijn een verbond aangegaan ondanks het feit dat de vormen zowel vanuit het noorden als het zuiden kwamen. Dat maakt deze grens tot een stevige pronominale bundel zowel aan Nederlandse als aan Duitse kant. In de dialectologische literatuur staat dat deze grenzen in elkaars buurt lopen, maar de conclusie was dat er toch verschillen waren (zie bijv. Pieter Goossens 1969, van Hout 2006). Onze diepgaande en vrij uitputtende analyses laten zien dat ze gewoon samenvallen.

De Uerdinger lijn laat in feite zien dat de subjectsvorm *ich* wat is achtergebleven, wat niet verwonderlijk is omdat de overname van objectsvormen over het algemeen wat makkelijker verloopt dan die van subjectsvormen. Deze interpretatie levert tevens aanvullend bewijs dat de Uerdinger lijn geen klankgrens is, maar een woordgrens, die min of meer toevallig past in het beeld van de Rijnlandse waaier.

De *mij-mich*-grens valt dus samen met andere pronominale grenzen, waarvan de *gij-du*-grens het zwaartepunt is, omdat de keuze tussen deze twee pronomina gepaard

gaat met een andere werkwoordsuitgang. Het ligt voor de hand om niet langer te spreken van het Mich-kwartier, maar van het Du-kwartier. We willen echter deze conclusie niet te lichtvaardig trekken, want er zijn nog vele andere dialectgrenzen in dit gebied die wellicht bijdragen aan een betere indeling. In Bakker en van Hout (2012, 2014) zijn we aan de slag gegaan met een grote reeks van klankverschijnselen en het wordt daaruit duidelijk dat er een overgangszone is tussen het noorden en het zuiden en we onderscheiden om die reden een zone die we hebben aangeduid als de Horster band. Ons doel is om te gaan onderzoeken hoe de klankgrenzen al dan niet samengaan met de pronominale grenzen en we willen in die analyses ook nog de andere pronomina betrekken.

Bibliografie

- BAKKER, Frens & Roeland VAN HOUT (2012). Wat is de waarde van de Uerdinger lijn? De afgrenzing tussen de noordelijke en zuidelijke dialecten in Noord-Limburg. *Taal en Tongval* 64,2. 159-193.
- BAKKER, Frens & Roeland VAN HOUT (2014). Het einde van de Uerdinger lijn als scherprechter? Op zoek naar de grens tussen de noordelijke en zuidelijke dialecten in Limburg. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- & Letterkunde* 130,1. 1-23.
- BAKKER, Frens & Joep KRUIJSEN (2007). *Het Limburgs onder Napoleon. Achttien Limburgse en Rijnlandse dialectvertalingen van 'De verloren zoon' uit 1806-1807*. Utrecht: Gopher.
- BAKKES, Pierre (2007). *Mofers Waordebook*. Montfort.
- FRINGS, Theodor (1916). Mittelfränkisch-niederfränkische studiën. I. Das ripuarisch-niederfränkische Übergangsgebiet. II. Zur Geschichte des Niederfränkischen'. *Beiträge zur Geschichte und Sprache der deutschen Literatur* 41. 193-271 en 42. 177-248.
- GOOSSENS Jan (1993). Ein Pronomen in der Isolation: Limburgisch *du, dich, dein*. In: Mattheier, Klaus J. (ed.), *Vielfalt des Deutschen. Festschrift für Werner Besch*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 103-110.
- GOOSSENS Jan (1994). *Sprachatlas des nördlichen Rheinlands und des südöstlichen Nederlands: 'Fränkischer Sprachatlas, zweite Lieferung Textband*. Marburg: Elwert.
- GOOSSENS P. (1969). Pronominalia in het Land van Maas en Rijn. *Taal en Tongval* 21. 161-168.
- HANENBERG Albert (1914). *Studien zur niederrheinischen Dialektgeographie zwischen Nymegen und Ürdingen*. Dissertation, Marburg.
- HORSTER Theodor (1996). *Rheinberger Wörterbuch, Rheinische Mundarten, Band 9*. Bonn: Habelt.

- KERN, E. & L. TE WINKEL (1879). *Dialectenquôte Aardrijkskundig Genootschap*. (Venlose lijst ingevuld door H. Uyttenbroeck.)
- KEULEN, Ronny, Ton VAN DE WIJNGAERD, Herman CROMPVOETS & Frans WALRAVEN (2007). *Riek van klank. Inleiding in de Limburgse dialecten*. Sittard: Veldeke.
- KEULEN, Ronny (2009). Enkele beschouwingen over de west- en noordgrens van het Limburgs. *Veldeke Jaarboek 2008/2009*. 102-116.
- KRUIJSEN Joep (2001). *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, deel III, Aflevering 1 Vogels*. Assen.
- RHEINISCHE SÄTZE: zie onder WENKER-SÄTZE & RHEINISCHE SÄTZE (DIGITAAL).
- SCHRIJNEN J. (1920). *De Isoglossen van Ramisch in Nederland*. Bussum: Paul Brand.
- VAN HOUT, Roeland (2006). Limburgse voornaamwoorden. Sterke varianten van noord naar zuid. In: Kruijzen, Joep (ed.), *Een eeuw lang Limburgs, SGV-enquôte 1914*. Maastricht. 129-138.
- WENKER G. (1877). *Das rheinische Platt*. Düsseldorf.
- WERKGROEP DIALECT (2010). *Sevenums Woordenboek. Zoeë zag en zaet me det in Zaerum*. Sevenum.
- WENKER-SÄTZE & RHEINISCHE SÄTZE (DIGITAAL), <<http://www.3.diwa.info/DiWA/atlas.aspx>>.
- ENQUÔTE-WILLEMS P. (DIGITAAL), <ctb.kantl.be/corpora/CPWNL/CPWNL.xq>.